

ŠTATENBERG I SELJAČKA BUNA

Jože Koropec, Maribor

Haloze su privukle ljude već vrlo rano. Arheolog nam može pokazati haloške iskopine od mlađega kamenog doba nadalje. »Slovenci su Haloze, čini se, razmjerno rano i dosta intenzivno naselili.«¹ Potkraj 10. stoljeća uspostavili su Nijemci granicu između svog carstva, odnosno Podravske krajine s Hrvatskom kraljevinom, na Macelju. U zalazu 11. stoljeća morali su njemački car, podravski krajišnik i krški biskup užurbano urediti obranu i protiv novog susjeda ugarskog kralja. Kršku zemlju je na sjeveru štatio Rogatec (1130), a zemlju Podravske krajine, odnosno zemlju uza nju, Štajersku, Štatenberg, slovenski bi se vjerojatno reklo Ostrovica.

Ortolf, vlasnik (1190) krške Planine² udao je prije 1213. svoju kćerku Heradu za Friderika Ptujskog. Godine 1241. ona je već bila mrtva. Friderik je tada namjeravao Stiškom samostanu predati svoja imanja kraj Štatenberga (Staetenburch) koja su prije bila vlasništvo njegove žene, a vjerojatno miraz njezine majke.³ Godine 1251. nastupao je kao nasljednik Planinskih već Henrik Ostrovhar te je predao svoje prihode od 20 maraka (vrijednost dvaju seljačkih posjeda) kod Štatenberga krškome biskupu, ali ih je i nadalje uživao kao krški feud. Na isti je način tom prilikom postupao i Friderik Ptujski s jednakim dijelom svojih prihoda u obližnjim Poljčanama.⁴

Prije 1263. posjedovao je Štatenberg krški vazal Rogaški. Te se godine njegova kćerka odrekla štatenberškog dijela u korist svog brata i drugih rođaka. Rogaške je naslijedio iza 1299. rođak Henrik Viltuški. Njegovi sinovi Ulrik i Henrik, koji su bili vlasnici i konjičkog gospodstva, kupili su 1314. od Alrama II. Bistričkog njegov naslijeđeni dio štatenberškog gospodstva. Od njihovih nasljednika zadržao si je 1352. štatenberško gospodstvo Henrik. Godine 1385. posjedovao je gospodstvo Hugo VII. Devinski, a 1399. Rajnpreht Walsee. Walseovce, koji su dobili u gospodstvo zemaljsko sudstvo 1434., naslijedili su nakon 1451. Celjski, a ove nakon pet godina Friderik Habsburški.⁵

¹ Milko Kos, Haloze po ptujskih urbarjih, ZČ XIV, 1960, 187.

² Franc Kos, Građivo za zgodovino Slovencev IV, 1915, br. 99.

³ Franc Kos, Građivo za zgodovino Slovencev V, 1928 (Kos), br. 212, 757.

⁴ J. Zah n, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III, 1903, 163.

⁵ Kos, br. 873; Josef Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark III, 1885, 959—960; Avguštin Stegenšek, Konjiška dekanija, 1909, 64, Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte, 1962 (Pirchegger), 135, 140.

Albreht II. Bistrički, unuk Alrama II., raspomagao je 1428. između ostalog kod Štatenberga i zemaljsko-kneževskom feudalnom desetinom od prediva te na Graslovim (Grelis) zemljama (oko Poljčana). Od 1441. do malo prije 1462. tu su desetinu uživali Safneri, nasljednici Bistričkih.⁶

Car Friderik Habsburški prodao je već nakon dvije godine (1458) gospodarstvo Štefanu Prueschenku, koji se kasnije zvao i grof Hardeški. Kao prijašnji, tako i kasniji gospodari bili su i Prueschenki vrlo bogati, Štatenberg je bio tek jedno od njihovih gospodarstava, a i oni su, kao i njihovi pređi i nasljednici, taj dvorac posjedovali tek kratko vrijeme. Štefan je za svoje novo gospodarstvo kupio 1460. od Leutolda Stubenberga, nasljednika Ptujskih, sela Laporje i Vrhlogu s dvije trećine desetine od vina i žita uokolo svoga dvorca i u Črešnjevačkoj župi — Črešnjevec je već jednom prije toga postao u posljednjih sto godina štatenberški — za 600 dukata, a 1464. kupio je još uz tri seljačka feudna gospodarstva kod Lindeka, te krške feude.⁷

mjesto	broj seljačkih gospodarstava
Cerovec Zyrobecz	1
Brecljevo Breczel	1,5
Draganja Drosendorff	2
Zgornje Belo Ober Velach	4
Spodnje Belo Nider Velach	2,5
Laše Latschach	6 mlin
Podplat Underm Plat	2
Gabrnik Nider Gabrech	1
Gabrovec Gabrawecz	2
Jeršovec Jelschowecz bey dem heiligen Krewcz	1
Ločnec Laczendorff	3
Dol im Tall	1,5
Svino in der Swyn	5
am Perg ob der Maut	2
Stara vas Altendorf an der Traan	3
Ljubečno Lubiczendorff	2
Zgornje Ljubečno am Perg ob Lubiczendorff	1,5
Ličenca in der Lytschnicz bey Altendorff	2
Jelševec Gelschabecz	3
Lemberg zu Lemberg im Marktl	kućica
Beli potok im Weysenpach ob Lemberg	dva dijela
Nova vas	dažbine od vinograda
Loče an der Tren Latschach	dažbina od vinograda
Kostrivnica zu Kastrewnicz	dažbina od vinograda

⁶ Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VII, 1864, 198; Jože Koropec, Srednjeveška gromberška gosposčina, ZČ XXIII, 1969, 275—276.

⁷ Krška fevdna knjiga, I 248 — prijepis dra Pavla Blaznika, Pirchegger, 135—136. (Franz) Ilwof, Sigmund von Prueschenk, MHVS XIII, 1864 (Ilwof), 192—193.

Štefanov je nasljednik Sigmund 1467. pravio pritisak na studenički samostan, a od 1473. nastupao je sa svojim bratom Henrikom kao suvlasnik toga gospodstva. Godine 1477. pao je Štatenberg u ruke Turaka, a Henrik Prueschenk i njegov upravitelj Vilim morali su u tursko sužanjstvo. Nakon što su za njih platili 4000 dukata otkupnine, mogli su se 1483. vratiti. Vilim je bio upravitelj još 1489. Godine 1485. Prueschenki su dobili još gospodstvo Grasslov toranj u Slovenskoj Bistrici sa svim posjedima i feudima pokrajinsko-kneževskim salcburškim. Desetinu prediva oko Štatenberga kao i na Grasslovim zemljištima u to je vrijeme (1478, 1494.) uzimao u feud Vilim Turjaški, nasljednik Safnera.⁸

Prava je riznica za povijest vlastelinstva urbar koji su napisali 1490. Za njegovu osnovnu predodžbu neka služi ovo razvrstavanje.

Mjesto	Seljačko gospodarstvo			pšen.	raž	ovas	bez žita
	cijela	polja	ostalo porez obveza novč.				
Makole dorf Magsaw bei sand andre	11		3 kuć. 2 mlina	40		kabao 2 6 (do Glob.)	3
Stranske Makole							
Ennhalf Magsaw	11	4		slično kao Makole			4
Pečke Petschken	5	4		slično kao Makole			2
Jelovec Geloblach	6		mlin	43			
Globoko Globockhenn	7	2	"	27	3	3 6	4
Modraže Nysodras	6			slično kao Globoko			1
Jelševec	5			42			2
Jermanje am Jareneymo	1			slično kao Jelovec			
Rosovec Rosnick	1			"	"		
Na Fajsovem Am fews	3		zapuštena zemlja	"	"		
Zager Sager	4		"	"	"		
Na Rorovem Ror	2		"	"	"		
Dole Duel	3		2 mlina	"	"		
Variša vas Hanreichtsdorf	5		mlin	"	"		
Matanje Mathesdorf	7		stope	"	"		
Novake Nobagken	8			"	Globoko		6
Radislav Radislawtsch	1			"	Jelovec		
Sele Am sele	3			"	"		
Stegene	1		mlin krčevina	"	"		
Krasno Crassing	10			pol: slično kao Jelovec mjerice 3 pol: 45			3

⁸ Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII, 1867, 47; Albert Starzer, Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421—1546, BKSGQ 32, 1902 (Starzer), 175—176; Rudolf Egger, Die Reisetagebücher des Paolo Santonino, 1947, 144, Pirchegger, 136, 146; Jože Koropec, Slovenjebistrički svet v XIV in XVI. stoljetju, Kronika XIII, 1965, 157, 162.

Mjesto	Seljačko gospodarstvo			pšen.	raž	ovas	bez žita
	cijela	pola	ostalo porez obveza novč.				
Dedni vrh Dedemberg*	1		45				
Stara vas	6		144				
Ljubečno	2		ruševno				
Zgornje Ljubečno	1		vinograd do				
Ličenca	1	2 krčevine	270				
Zgornja Ložnica Ober Lasinitz	3		44	kabao 3		(do VrhL.) 1,5	1
Spodnja Ložnica Nider Lasinitz	8		isto kao	Zg Lož.			6
Hrastovec Crastowitz	2		mlin kućica	48	6	6	
Črešnjevac Ambt zu Chersbach	33		kućica mlin 2 krčevine	90			
Vrhloga Obernaw	8	4	40	74	3	3	6
Laporje Lapriach	10	2		122			2
Ptuj Pettaw	2		kuć. krčevina	160			
Trnovec Ternobetz	4		krčevina	53			
Spodnja Hajdina				80			
Nieder Kauding	2			240			
Razvanje Raswei bey kotsch	2			320			
Cerovec	1			62	2 mernik (do Svina)	2	
Brecljevo	2			93	1	3	1
Draganja	2			62	1,5	1,5	
Zgornje Belo	7			isto kao	Drag.		
Spodnje Belo	2			180			
Laše	9		krčevina	32	3,5	1	
Potplat	1		mlin	32	1	1	
Spodnji Gabrnik	1			240			
Gabrnik	2			40	2	2	
Jeršovec	2			19	3	3	
Ločnec	4		krčevina	isto kao	Jerš.		
Dol	4			120			
Svino	7			98	3	3	
Am Perg od oder Mautt	1		krčevina	240			
Lemberg	4			400			
Gabrovec	3		kućica klet	120 230			

* Jugozapadno od Ane

Štatenberg i seljačka buna

Mjesto	Seljačko gospodarstvo		pšen.	raž	ovas	bez žita
	cijela pola	ostalo porez obveza novč.				
Beli potok		2 krčevine				
Polzela Helnstain	2	7 kućica 18 njiva 400				
Brezen Zu pirsch oder zw Pressha	6	krčevina do 380				
Pusti laz Postulas	15	5 kućica 170 krčevina		kabala 6 (do Luk. v.)		
Zgornja Bistrica Ober veistritz	4	1	181			
Lukanja vas Wolchenstarf	3	1	kućica 190	5		7,5
Spodnja Polskava Nidern Pulzka	1		2 mlina 28	6	(čet.)	10
Kebelj Gibel	23		2 mlina 5 kućica 3 sirane krčevina 126	5	kabala 8	14
Vrhole Verchoblach	4		160 do 180			
Prelož Prelosach	4		krčevina 160 40			
Poljčane Poltschach	10		4 mlina 12 2 kućice	2	(čet.) 2 (do Laž.)	
Mala vas Klaindorf	4		isto kao Poljčane			
Lušečka vas Luchsendorf	11		17	3		3
Laže Lasach	3		krčevina 15	3		3
Jernej Sandt Bartholomey	5		krčevina 240			
Župečja vas Sauken-dorf	4		16	10	kabala 8 (do Lovrenca)	
Lovrenc Sandt Larentzen Puhl Klapentz	3 5 2		80 240		2 14 10 vedr. mošta	
Zgornji Bodrež Ober Wodras	3		32 mjer. (do Grob.)	2		2
Spodnji Bodrež Unnder Wodras Pirsch.	4 1		32 50		1,5	1 5
Mlače Mlatschach	13		35	3		3
Grobelno dorf zu Grueb	11	1	32	3,5		3,5
Sp. Jablane Gablarn Im feld	5	4	4 kućice 2 mlina dvor	60	8	8 kabla 8 (do Cirk.)

Mjesto	Seljačko gospodarstvo		pšen.	raž	ovas	bez žita
	cijela	ostalo porez obveza novč.				
Cirkovce Stauden zu unnser Lieben fra- wenn	12	13 zapušt. zemlj. 3 posjeda mlin	20	6	4	
		zamak 3 posjeda 31 kućica 3 sirane 82 zapušt. zemljišta 3 krčevine 22 mlina stupe 18 njiva 11 livada vinograd				
	394	20				

Urbar je nastao u pisarnici na osnovu raznih starijih zapisa. Staromu alodijalnom posjedu dodavao je u vlasništvo novodobivene zemlje, a još više pokrajinsko-kneževske, krške i salzburske feude. Štatenberškim vlasnicima vlasnički sastav njihovih gospodstava nije bio dovoljno jasan, već se počelo i zaboravljati što je bilo alodijalno a što feudalno. Temeljna jezgra posjedovanja vlastelinstva koje je imalo 400 podaničkih obitelji u 77 naselja nalazila se oko dvorca. Manje, zgusnute skupine bile su još i u Jablanima, Šmarju (in »Crain«), na Koblju i u Kotljama a nešto sitnijih i drugdje. Više od 60 podaničkih obitelji kod Kotlja bilo je po tom urbaru vezano za Štatenberg. Ali istini za volju to nije bio Štatenberški posjed. Ali je potanji i zanimljiviji prikaz o tom kraju ušao u taj urbar samo zbog toga jer su Prueschenki i tu bili gospodari. Zbog toga izostavljam raspravu o tome u ovom okviru.

Među podaničkim jedinicama jako su prevladavala cijela seljačka gospodarstva. Polovičnih seljačkih gospodarstava i njima sličnih malih domova bila je tek devetina. Tek je iznimno tko imao u vlasništvu više od jednoga seljačkog gospodarstva; zapuštenih zemljišta bila je tek petnaestina svih posjeda, samo je u Jablanama bilo sasama drugačije. Najteža podavanja podanika bila su bez sumnje predaja žitarica, ipak je time bila opterećena tek polovica obitelji. Zrno se mjerilo kablama (schaff, schaffl), »koplencima«, četvrtima (viertel), mjerama (mess) i mjericama. (massl). Osnovna računska mjera bila je bistrička četvrt i celjska četvrt i mjera, svaka po 118 litara. Kablovi su mjerili 40 litara, u Globokom i Jablanama po 30 litara, a u Gornjoj Ložnici po 20 litara. »Koplenik« je mjerio 30 litara, a mjerica (merca) 7,5 litara. Obvezna naplata (pravda) nije bila visoka i tako oni seljaci koji nisu davali žitarica nisu bili teško opterećeni; od njih se najčešće tražila naplata u novcu u vrijednosti od 1 do 5 četvrti ječma. Od svih seljačkih posjeda uzimali su još ponešto jaja, živadi, pogača, prediva i slično; od većine još dodatno 130 litara ječma. Svako seljačko gospodarstvo bilo je obavezno da odradi na godinu još dva

dana tlake i plati za tlaku po 120 novčića. Funta je vrijedila 240 novčića, odnosno 8 šilinga, a marka 160 novčića. Četvrt (118 litara) ječma si kupio za 70 novčića. Od malih domova (domci) uzimali su manja novčana davanja (12—24 novčića) a manja podavanja (pravde) u naturi. Zapuštena zemljišta uživala su raznovrsna olakšanja, zavisno od stupnja zapuštenosti. Za mlinove valjalo je naplaćivati najviše 12 novčića, za siranu 180 sireva. Sela uz Dravinju morala su namiriti dvor dodatno sa 39 kola sijena.

U štatenberškom gospodstvu bilo je vrlo mnogo izrazito malih vinograda. Ležali su u prikladnim položajima na stisnutim površinama. Obrađivali su i koristili ih sumontanisti (sogorniki) ili međaši, ljudi koji su zbog toga morali davati u dvor nešto mošta (most), »gorninu« (pristojbu za vinograd), kokoš, pogaču, lonac ječma, novčić i slično. Sumontanisti su bili većinom domaći ljudi ili bliži susjedi i podanici, dok su crkveni, plemićki i gradski ljudi izabirali drugdje vinograde s boljim vinom.

Mjesto	montanisti	vedra
Kostrivnica	16	25
Loče	6	8
Stara vas	6	9
Laže	8	11
Polzela	9	20
Brezen	3	novac
Kleče Kletzach	31	37
Prihova (Prichaw (k. o. Hrastovec)	15	19
Gradiš Gradischperg (k. o. Dežno)	9	12
Vrhole	19	18
Jasternik Jastroblach	18	18
Vrbe Verbenperg (k. o. Dežno)	20	23
Schlaustein	5	5
Jelovec	18	18
Matanje	13	14
Zager	4	5
Variška vas	3	7
Dol	6	9
Pradinck	3	3
Pusti laz	5	novac
Sodrež Swodras	6	4
Puhel	3	3
Lovrenc	16	u novcu po 8 novč.
Poljčane	35	47
Grobelno	11	13
Krayn	1	u novcu
Cirkovce	1	328
	264	novac
	25	novac
Sladki breg		jedna i pô bačva

Vedro je mjerilo blizu 19 litara, samo u Polzeli 13 litara, a bačva 1050 litara. »Gorninu« na Slatkom bregu imali su u najmu gospodari gromberskog dvorca. Dominikalni vinogradi dvorca donosili su na godinu 11 bačava vina.

Štatenberški dvor primao je i različitu desetinu. Na račun desetine od prosa sakupilo se i preko 40 četvrti prosa iz krajeva Drumlažno (Dormlas), Farovca (an der Pfaffin), Makola, Ložnice, Jelovac, Matanja, Jermanja, Fajsovega, Dola, Rosovca, Variše vasi, Lešja, Glivna, Dežna, obaju Bodreža, Zagera i Rorova po 30 ili 60 litara po obitelji. Kod Lemberga je uživao Štatenberg u Novoj vesi na račun dviju trećina desetine od sedam kuća po 30 litara prosa i po 23 novčića od svake kuće. U Črešnjevskoj župi napunili su dvjema trećinama vinske desetine četiri bačve, a jednakim udjelom žitne desetine 30 četvrti. Na Slatkom bregu napunilo je pola vinske desetine tri bačve, drugu polovicu su dobivali gromberški Klehi. Za desetinu datu u najam kod Keblja primili su u dvorcu ugarski dukat. Sredinom 16. stoljeća još su ubirali dvije trećine žitne desetine kod Lovrenca.

Od ribolova kod Črešnjevca računali su 1490. u dvoru na 6 posuda riba, 1000 rakova i 360 novčića; kod Laporja 6 posuda riba, 600 rakova i 70 novčića; kod Sp. Jablana 10 posuda riba, 600 rakova i 70 novčića; po Ložnici u dužini jedne milje dohodak 12 ugarskih dukata; po Dravinji isto tako u dužini jedne milje ulov za 8 ugarskih dukata; od dva velika ribnjaka na Dugoj gori (Dolgi gori) riba za 24 funte, na dohodak od ribolova na Oplotnici kod Keblja nisu ni računali. Lov na rakove bio je vrlo uobičajen.

Sveukupno trebalo bi da se skupi u dvorcu slijedeći prihod: oko 286 funti, 7 bačava vinske desetine, 11 bačava »gornine«, 11 bačava prinosa u dominikalnim vinogradima, 386 četvrti pšenice, 124 četvrti raži, 681 četvrt ječma, 35 četvrti prosa, dvije i po četvrti boba, nešto prekrupe, 3 janjeta, 6 kozlića, 5 zečeva, 715 kopuna, 683 kokošiju, 118 većih sireva, 322 manja sira od sirana, 247,5 grumena prediva, 425 pogača, 3310 jaja, 99 kola sijena, 230 kolaca te od oba ribnjaka 24 funte. U trgovačkom prometu bila je bačva vina ocijenjena 10 ugarskih dukata, četvrt pšenice 1 ugarski dukat a četvrt ječma 70 novčića. Istini za volju prihodi su se smanjili za 80 funti zbog turskih i ugarskih pustošenja. Prihodi od majura novih dominikalnih vinograda nasuprot dvorcu, od šuma, pašnjaka na Keblju i od sudstva nisu bili utvrđeni. Naglasili su u urbaru da su sadašnji vlasnici i njihov otac ugradili u posve obnovljene zgrade 6000 funti.

Podanici su, osim rijetkih iznimaka, u gospodarstvu na Keblju bili Slovenci. O tome svjedoče imena i prvi nadimci. Među prevladavajućim kršćanskim imenima, zapisanima često u slovenskom obliku (na primjer Jarne, Juri, Janso, Marinko), nalazimo i izrazito narodna kao: Borut, Bračić, Brate, Bratec, Bratina, Černe, Černogoj, Čeruba, Drusan, Gelen, Lube, Majcen, Sinko, Sune, Svetovan. U prezimenima nalazimo često njihov početni oblik, na primjer: Jori Janša sin, Gregorič, Gregor pri potoku, Jakob Mežnar, Juri Krajnc, Hudi Juri, kao već i prava prezimena, npr. Gregor Oblak, Gregor Zdravje, Majcen Kotnik. Među domaće dolazili su i prvi doseljenici, tako Kebeljčan i Krajnc u Makole, Kebeljčan na Vrhlogo, Unger u Črešnjevca, Pernerl i poneki Nijemac na Kebelj, Turk na Vrhole, Turk i Metlikar u Sp. Jablane, Grabat ka Lovrencu. Svuda su s podanicima živjeli i njihovi »župani«, seoske starješine. Starješinstvo nije bilo doživotno, uz predašnjeg starješinu živio je njegov nasljednik. Dobre

starješine dobivale su prezime »župan«, no susjedi su već i tada pokojega zvali Kralj i Papež (Papa).

Prema početnim prezimenima možemo s pravom zaključivati da su se seljaci bavili i drugim radovima i zanatom, tako:

Šuster — postolar: Makole, Stranske Makole, Jelovec, Globoko, Jelševac, Na Fajsovem, Matanje, Novake, Vrhloga, Prelož, Lušečka vas, Župečja vas, Krasno, Modraže, Studenice, Rosovec;

Veber — tkalac: Brezen, Jelševac, Jeršovec, Makole, Pečke, Prelož, Zager, Studenice;

Šnajder — krojač: Novake, Prelož, Na Rorovem, Studenice;

Hafner — lončar: Globoko, Zgornje Belo;

Kolar — Wagner: Novake, Pusti laz;

Šmid — kovač: Sp. Jablane, Makole;

Cimerman — tesar: Jelovec;

Pinter — bačvar: Mlače;

Vahter — stražar: Variša vas.

Konačno taj je urbar još i prvi izvor za neke krajeve i imena ledina: Farovec (Pfafin), Kočno (Kotschen) kod Poljačana, Laporska gora (Perg), Pekel (Halln), Podboč (Patschendorf), Stari log (Lacken) pri Vrhlogi i Strmec (Stermetz) pri Ljubečnem.⁹

Sigmund Prueschenk 1493. najprije je obnovio nekadašnje Graslove salcburške feude (5 seljačkih gospodarstava kod Lovrenca i 4 u Župečjoj vasi), na to je još iste godine predao štatenberško vlastelinstvo vladaru, ali ga je već slijedeće godine, u zajednici sa bratom, otkupio za 10.000 funti. Tom prilikom prvi se put spominje da je vlastelinstvo vršilo zaštitu nad studeničkim samostanom. Godine 1502. bio je Sigmund već mrtav. Jedini vlasnik dvorca postao je Henrik koji je već iste godine prodao gospodstvo s taborom u Sp. Jablanama, ali bez prava na zaštitu studeničkom samostanu Janezu Turjaškemu za 16.200 funti. Janez, koji s podanicima vjerojatno nije imao poteškoća, spojio je s gospodstvom staru feudalnu desetinu prediva. Godine 1524. preuzeo je još i nekadašnje Safnerove pokrajinsko-kneževske feude u Lukanja Vasi, Pustom Lazu, Spodnja Polskavi i na Slatkom bregu, koji su već 1485. vezani uz Štatenberg ali s vrlo nesretnom formulacijom, kao da prima u feud i dvorac s cjelokupnim vlastelinstvom. Na Slatkom bregu bilo je tada 37 sumontanista koji su dali na godinu 30 vedara »gornine« (pristojbe za vinograd). Odmah potom (1529) su oca Janeza naslijedili sinovi Volk Engelbert i Jurij. U rujnu 1532. bila je na Štatenbergu protuturska promatračnica. Nazočnost Turaka u zemlji iskoristili su seljaci i napadali gospodu, a vlastelinstvo su opljačkali i Turci. Na osnovi toga su Turjaški postigli privremeno sniženje štatenberške poreske osnove za 140 funti. Godine 1540. već je Volk Engelbert nastupao sam.¹⁰

⁹ Urbar za gospodstvo Štatenberg, 1490, *Austrijski državni arhiv u Beču*; Robert Baravalle, *Zur Geschichte der steierischen Masse I*, ZHVS XXIX, 1935, 80.

¹⁰ Deželnoknežji fevdni akti, Štatenberg, *Štajerski deželni arhiv v Gradcu* (Šda); Deželne davčne knjige, Turjaški 116, 155, 193, *Šda*; Die Auersperge in der Steiermark, *Grazer Zeitung* 1861, 58, 239, Ilwof, 193; Arthur Steinwenter, Suleiman II. vor Marburg 1532, *Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg*, 1887, 26; Starzer, 176; Untersteiermark, 135, 136.

Zahvalna je dopuna urbaru iz 1490. imovinsko vrednovanje 1542., koje treba ukazati na novu poresku osnovicu. (Vidi tabelu).

Mjesto	Obitelji		Nekretnine (cijena u funtama)					Prosje k	Svinje			Prosje k	Sitna stoka		Ukupno
	—5	—10	—15	—20	—25	25—	0		—5	—10	10—		—5	5—	
Urad Makole	22		2	8	8	2	2	19	7	13	2	7,6	10	2	28
Pečke	9		1	4	3	1		15	4	3	2	6,3	3		9
Jelovec	5		2	1	1	1		13	3	1	1	6	2	2	26
Globoko	9		2	5	1	1		13	5	4		4,5	1		3
Modraže	6			2	4			16	3	2	1	7,3	3	2	28
Jermanje (s. z. od Ane)	3		2	1				9	2	1		6	1	1	16
Na Fajsovem (s. z. od Ane)	4			1	2	1		18	2	2		5,8	2	7	61
Zager (s. l. od Ane)	5			3	1	1		15	1	3	1	8,8	2	4	36
Na Rorovem (jz. od Ane)	2			1		1		18	1	1		5,4	2	1	13
Dole (jz od Ane)	3			1	2			16	1	2		6		4	45
Variša vas	6			1	3	2		20	3	2	1	6,2	210		119
Matanje	7	1		2	2	2		16	6	1		3,9	8	2	43
Radislav (s od Ane)	9			2	5		2	20	2	5	2	9,5	2	8	96
Novake	8		1	3	4			15	3	5	2	6,1	2	1	13
Krasno	10		4	6				11	2	4	4	4,4	4	2	29
Hrastovec	2			1	1			15	2			8		3	27
Stara vas	7		2	2	2	1		15	4	2	1	7,3	1	1	13
Ljubečno	4	1	1	1	1			11	4			4,2			
Zg. Ljubečno	2		1	1				12	1	1		2	1		4
Zg. Ložnica	3			2	1			14	3			4,7			
Sp. Ložnica	8		1	3	3		1	19	3	4	1	7,6	2		7
Pusti Laz	10	1	1	1	1	2	3	20	2	8		6,5	1		7
Zg. Bistrica	4		1	1	2			14	3	1		5,5	1		2
Lukanja vas	7		2	1	3		1	16	2	5		6,3	1	1	18
Sladki breg	1					1		21		1		6	1		10
Sp. Polskava	1					1		25		1		8			
Črešnjevce	32		11	14	5	2		13	2	15	15	5,1			
Vrhloga	11		6	4		1		11	1	8	2	3,3			
Laporje	12			3	7	2		17	4	1	7	5	1		4
Sp. Jablane	10		1	4	4	1		16	2	6	2	4			
Šikole	2				2			20	2			6,5			

Štatenberg i seljačka buna

Mjesto	Obitelji		Nekretnine (cijena u funtama)					Prosjeak	Svinje				Prosjeak	Sitna stoka		Ukupno
	—5	—10	—15	—20	—25	25—	0		—5	—10	10—	—5		5—		
Ptuj	2			2			15	2								
Razvanje	2		2				9			2		6,5				
Cirkovce	16		1	3		3	9	24	2	8	6	3,9	3	6	79	
Župečja vas	4				1	2	1	23		4		3,2				
Lovrenc	7	1	3	1		2		12	3	4		2,3				
Gorice	6		3	3				11		5	1	4				
Klapnitz	3		1					14		3		3,3				
Trnovec	4		2	1	1			13		2	2	5				
Cerovec	1		1					10		1		3				
Brecljevo	2			2				13	1	1		2				
Draganja	2			1	1			17		2		4				
Zg. Belo	5		1	3		1		11		4	1	4,4				
Sp. Belo	2			1		1		14		2		4				
Laše	6			2	3	1		17		5	1	4,2				
Podplat	1					1		18			1	7	1		2	
Gabrnik	3			3				12	1	1	1	3				
Gabrovec	3		1	2				11	1	1	1	3				
Rain	2			2				12		2		3				
Bodrišna vas - Wodras	2		1	1				10		1	1	5	1		3	
Jeršovec	3			3				14		2	1	5,3				
Ločnec	2			2				13	1	1		1,5				
Dol	2				2			18		2		3				
Svino	5		2	2		1		13		4	1	4,4	1		6	
Maut	1							14	1							
Kebelj	28		6	10	6	6		15	6	19	2	1	2,9	10	19	257
Vrhole	4		2	2				12	1	2	1	4,3	1		4	
Prelož	3			2	1			14		1	1	1	6,9			
Brezen	4			2	2			16		2	2	5	2	3	32	
Polzela	7	1	1	2	3			13	3	4		2,1	2		16	
Poljčane	10	1	1	3	2	3		19	1	5	3	1	5,1	3	5	49
Mala vas	4	1	3					6	2	2		1,5	1		2	
Lušečka vas	11			6	5			15		9	2	4,5	3		12	
Laže	3			2	1			16		2	1	4,3				
Jernej	4	1		1	2			15		3	1	4,5	2		5	
Zg. Bodrež	4			1	1	2		18		1	2	1	8,3	1	2	
Sp. Bodrež	3			2	1			14	2		1	2	1	2	2	
Mlače	12		1	5	5		1	16		9	3	5,4	1		3	
Grobelno	10			2	7	1		18	2	3	5	4,1	1		4	
	417	8	73	154	117	44	21	15	41	220	139	17	4,8	85	86	1155
Bezemljaši	75									7	1		5	3	34	

Mjesto	obitelji	inkvilini	Seljaci sr. vel.	1	2	Konji 3	Ukupno	0	Govedo			Prosječno	
								—5	—10	—15			
Urad Makole	22	1	15	6	6	5	16	6	14	2	7,3		
Pečke	9		8	1	6	3	12	7	2		4,1		
Jelovec	5	1	3	1	3		3	3	1	1	5		
Globoko	9		8	1	7	1	9	7	2		4,5		
Modraže	6		4	2	3	3	9	2	4		5,5		
Jermanje	3	1	2			1	2	2	1		6		
Na Fajsovem	4		3	1	1	1	3	1	3		6,5		
Zager	5		5		2		2	2	3		6,2		
Na Rorovem	2		1	1	2		2		1	1	10,5		
Dole	3	1	2		2		2	1	2		3,3		
Variša vas	6		5	1	2		2	4	2		5,9		
Matanje	7		7		2		2	5	2		4,7		
Radislav	9		7	2	4	2	8	3	5	1	6,8		
Novake	8		6	2	6	1	8	3	5		6,1		
Krasno	10	1	8	1	4	2	8	8	2		4,1		
Hrastovec	2		1	1	1	1	3	1		1	8		
Stara vas	7		6	1	5	2	9	3	3	1	6,3		
Ljubečno	4	1	3			3	6	3	1		4,2		
Zg. Ljubečno	2		2			1	2	1	1		5,5		
Zg. Ložnica	3		3		1	1	3	3			4,7		
Sp. Ložnica	8	1	5	2	4	3	10	6	1	1	5,2		
Pusti laz	10		5	5	4	4	1	15	2	6	2	8,3	
Zg. Bistrica	4	1	3		4		4	2	2		5,2		
Lukanja vas	7		3	4	1	2	2	11	2	2	3	8,6	
Sladki breg	1		1		1		7						
Sp. Polskava	1		1		1		1	1			4		
Črešnjevce	32	2	19	11	12	14	40	12	18	2	6,6		
Vrhloga	11	3	6	2	5	1	7	8	3		4,8		
Laporje	12	2	7	3	4	6	16	1	4	5	2	5,6	
Sp. Jablane	10	1	7	2	3	4	1	14	1	5	2	2	6,3
Šikole	2		2			2	4		2		8		
Ptuj	2		2				1	3	1	1	4,2		
Razvanje	2		1	1	2				1	1	5,5		

Štatenberg i seljačka buna

Mjesto	obitelji	inkvilini	Seljaci			Konji		Ukupno	Govedo				Prosječno
			sr.	vel.	1	2	3		0	—5	—10	—15	
Cirkovce	16	1	8	7	5	4	4	25	1	5	6	4	8,2
Župečja vas	4		2	2	3	1		5		1	3		7
Lovrenc	7	2	4	1	1	1		3	2	3	2		4,3
Gorice	6	2	4		3			3		4	2		4,5
Klapnitz	3		1	2	1	1		3		1	1	1	7,7
Trnovec	4		3	1	1	2		5		2	2		5,8
Cerovec	1		1								1		4
Brecljevo	2		2		1			1		2			4,5
Draganja	2		1	1		1		2		2			4
Zg. Belo	5		3	2	4			4		2	2	1	9,4
Sp. Belo	2		2		1			1		2			4
Laše	6		4	2	4	1		7		3		3	8
Podplat	1		1		1			1			1		10
Gabrnik	3		2	1	1			1		1	2		6,3
Gabrovec	3	1	2		1			1	1		2		4,3
Rain	2	1	1						1	1			1,5
Bodrišna vas	2		1	1	2			2	1	1			5,5
Jeršovec	3	1	1	1	1			1		2	1		6,3
Ločnec	2		2		1			1		1	1		6
Dol	2		2		2			2		1	1		7,5
Svino	5		4	1		1		2		2	2	1	7
Maut	1		1							1			5
Kebelj	28	1	21	6						14	12	2	6,2
Vrhole	4		3	1	3	1		5		2	2		6,3
Prelož	3		2	1	3			3		2	1		4,7
Brezen	4		4		1			1		1	3		6,8
Polzela	7	1	5	1	4	1		6	1	4	2		4,6
Poljčane	10	1	4	5	3	3	3	18		4	4	2	8,8
Mala vas	4	2	2		2			2	2	1	1		2,3
Lušečka vas	11	1	7	3	4	3	3	19	1	8	2		3,5
Laže	3		3		1	2		5		2	1		4,7
Jernej	4		4		3			3		3	1		5,3
Zg. Bodrež	4		3	1	2	1		4		1	2	1	7,8
Sp. Bodrež	3	1	1	1	1			1	1	1	1		4
Mlače	12		8	4	3	4	2	17		5	7		5,9
Grobelno	10		6	4	3	2	4	19		3	6	1	6,7
Bezemljaši	417	31	285	101	163	91	22	411	13	199	170	35	6
	75									11			

U gospodstvu je bilo nešto manje obitelji nego 1490, samo 417. Zbog ratnih strahota između 1490. i 1532. stanovništvo se dobro prurijedilo, pa se gubici nisu mogli još posvema nadoknaditi. Pogotovu u Pusti Laz se nisu mogli namamiti novi ljudi. Turjaški je inače rado naseljavao došljake na vlastelinstvo, tako Kranjca u Pečke, Sp. Ložnicu, Ptuj i Polzelu; Hočevara k Lovrencu, Bezjaka u Pusti Laz, 10 Hrvata u Črešnjevce, 6 u Cirkovce i 1 u Vrhlogu.

U poimeničnom popisu nije spomenuto nekoliko manjih naseobina; njihove obitelji su popisali zajedno sa susjednim krajevima. Vlastelinstvo nije u Hajdini imalo više obitelji, ali zato je bilo novih u Šikolama. U Kučercima je bilo samo 7% stanovnika, velikoseljačkoga 24%, a ostalo su bila srednja seljačka domaćinstva. Na svaku je petu obitelj otpadao po jedan bezemljaš — sluga ili sluškinja.

Nekoliko je bezemljaša imalo i svoju obitelj koji su živjeli kao stanari na kakvu seljačkom gospodarstvu ili su bili najamna snaga u vinogradima ili u kakvoj kolibi kojoj je bio vlasnik seljak. Često su neki bezemljaši bili zanatlije ili nešto slično: 1 kolar, 2 kovača (u Mlačama), 2 tesara, 3 svirača, 3 krojača, 4 postolara. Ali uz bezemljaše-zanatlije nalazimo i drugih novih obrtnika u unutrašnjosti, najčešće među inkvilinima:

Cimmermann: Novake,

Kolar: Sp. Ložnica

Ledrer-usnjar: Makole

Pinter: Novake

Šuster: Laporje

Flajšaker-mesar: Jelovec, Mlače

Šmid: Laporje, Poljčane

Veber: Cirkovce, Globoko, Hrastovec, Kleče, Laže, Vrhloga

Hafner: Makole, Mlače, Ljubečno, Pečko, Sp. Ložnica, Stara vas, Vrhloga

Šnajder: Črešnjevce, Jeršovec, Krasno, Makole, Poljčane, Pusti laz, Variša vas.

S iznimkom kebeljsko-pohorskog žiteljstva štatemberški podanici posvuda su rado uzgajali konje, osobito uz prometne putove u Poljčanama, Lušečkoj vasi i Grobelnom. Gotovo sve podaničke obitelji bavile su se govedarstvom. Prosječno izračunato, na jednu obitelj dolazilo je 6 glava, vrlo niski prosjek u Maloj Vasi (2,3), Perišoj Vasi (3,3) i Lušečkoj Vasi (3,5). Izračunat prosjek svinja samo je 4,8, a sitnu stoku, više kože nego ovce, uzgajala je tek šestina podaničkih obitelji, većina približno oko 7 glava, mnogo više oko dvorca i na Koblju, u zadnjega više ovce.

Broj montanističkih vinograda između 1490. i 1542. povećao se. U Poljčanama pojavilo se 20 novih montanista, na Slatkom bregu 18, u Grobelnom 10, Jasterniku 9, Matanju 6, a sasma novih u Laporju 9. Oko 20 vinograda popis navodi kao sastavni dio domaćinstva, te ih ne uključuje u montanistički popis. Uz te vinograde nalazile su se veoma često klijeti i njivice.

Imovina podanika dala je 202 imovinske funte poreske osnovice (nepokretna 109, stoka 93), montanistički vinogradi 75 funti, dvorac 10, majur 1, dvor u Jablanima 0,5, ribnjaci 2, šume 1, pokrajinsko sudstvo i lov 1, te dominikalni

Štatenberg i seljačka buna

	Montanisti	Cijena u funtama za vinograde								Prosjeak	
		—5	—10	—15	—20	—25	—30	—35	—40		—45
Poljčane	55	8	17	13	13	3	1				12
Grobelno—Bodrež	27	1	11	9	2	4					12
Vrhole	19		2	9	7		1				15
Vrholje - Verhowlach unter Gibl	7		4	3							11
Laporje	9	2	4	3							8
Gradišče	9		2	6	1						12
Jasternik	27	2	7	8	6	2	1	1			14
Kleče	41	8	7	17	8			1			12
Prihova	10	1	4	4	1						10
Sladki breg	55	14	24	7	7	1		1	1		10
Lovrenc	17	4	10	3							7
Verbena	22	3	12	3	3	1					10
Slaus	4			1	2		1				19
Jelovec	20	2	8	3	4	1			1	1	15
Viniše Weinberg (j. v. od Ane)	7	7									2
Variša vas	3		3								7
Dole	9	3	6								7
Matanje	19	3	9	5	2						10
Kostrivnica — Čačja vas	3	1	1	1							9
Gabrnik—Drevenik	14	3	2	4	5						12
Laše	5	4	1								4
Svetnica	6	1	3	2							10
Polzela	3			2			1				17
Brezen	3	1	2								6
Sodrež	9	1	5	3							9
	403	69	144	106	61	12	5	3	2	1	11

vinogradi 1,2 imovinske funte. Dodamo li tome još i četvrt prve poreske osnovice iz godine 1495, dobivamo cjelokupnu novu poresku osnovicu. Imovinska funta bila je u dominikalnim vinogradima stotinka, kod podaničke stoke 1,4⁰/₀, a kod ostaloga šestdesetinka (1,7⁰/₀) funte od procjene, a ta je bila zbog službene niske tarifne procjene mnogo ispod funte ili forinte.

Kako su se u Štajerskoj protivili nanovo izračunatim poreskim osnovicama, prihvatilo se ponovo tog posla ali s drugog ishodišta. U Štatenbergu su nagovijestili u skladu s novim odlukama 1544. slijedeće dohotke: oko 300 forinti, 40 forinti za desetinu, 9 forinti za »gorninu«, 150 forinti od dominikalnih vinograda, 7 forinti od 2 ribnjaka, 798 mjerica (mjerica je imala oko 40 litara) pšenice, 253 raži, 198 prosa, 1891 ječma, 10 heljde, 9 boba i polovicu mjerice

prekrupe, 687 kopuna, 594 kokoši, 2871 jaje, 38 dasaka, 300 pogača, 53 voza sijena, 200 kolaca, 12 funti sireva, 1 ovcu, 2 janjadi, 1 kozlića, 203 grumena (3 grumena su težila 1 funtu = oko pola kilograma) prediva, 460 vedara gorninskog mošta, 40 mjerica gorninskog ovsu, 33 gorninske kokoši, 23 gorninska kopuna, 24 gorninske pogače, 180 mjerica desetinske pšenice, 130 raži i 30 mjerica desetinskoga ovsu kao još i 210 vedara desetinskog vina. Zapažamo znatno prelijevanje sitnih naturalnih davanja u novčana i pomaknuće pšenice u veće obaveze u raži i prosu, veću obavezu u sijenu i prvu pojavu heljde.¹¹

Uz slične novosti razabiremo u urbaru koji je nastao 1545, i iz sličnog urbara mlađeg 10 godina još više (podatak o urbaru 1575. je pogrešan), iako prvi od ta dva urbara nije zahvatio montanističke vinograde. Turjaški su u prvoj polovici 16. st. povećavali u dvorcu i jablanskom majuru dominikalni posjed najviše na račun najbližih podanika. Podanici su krčenjem stvarali krčevine i zbog njih su morali u dvorac dati novčana davanja. Rigolanjem su na veliko stvarali male vinograde. Godine 1555. bilo ih je već više od 500 iako su napuštali vinograde u Polzeli i Vitanju i prodali vinograde kod Ptuja. Novi vinogradi su najčešće nastajali u Jelovcu, na Slatkom bregu, u Poljčanama, kod Gabernika i Jasternika. Narastao je i broj dominikalnih vinograda, i to na devet: 3 kod Slovenske Bistrice, 1 u Kovačoj Vasi, 2 na Jasterniku, 1 u Poljčanama, 1 kod dvorca, 1 kod majura. Još su se uvijek javljali ljudi s obrtničkim prezimenima u novim krajevima:

Hafner: Poljčane,
Ledrer: Novake,
Cimerman: Pečke, Poljčane,
Šmid: Kočno, Vrhole,
Veber: Črešnjevca, Kočno, Spodnji Bodrež,
Šuster: Ljubečno, Mala vas, Pusti laz, Sp. Ložnica,
Šnajder: Jelovec, Laporje, Ljubečno, Lušečka vas, Mlače, Zg. Bistrica.

Po prvi put doznajemo 1545. i za mlinove u Jelševcu, Novaku i Radislavcu te za krosne u Sdegnom.

U Novakima i Spodnjoj Ložnici odrvali su se podavanju u žitu. Starješine su uživale seljačka gospodarstva kao nagradu za službovanje. Hrvati su se naseљivali u Pustoj Lazi, u Sp. Jablanama se pojavio Ciganin, kod Grobelna je nastao zaselak Završje (Gupf). Na Keblju je zapilila pila. Za dva ugarska zlatnika trebalo je odbrojiti 3 forinte. Tako isto u oba urbara spominju se voćnjaci u Polzeli i Poljčanama, što označuje jedini trag voća u cijeloj štatemberškoj prošlosti do kraja 16. stoljeća.

Sredinom 16. stoljeća mlio je za dvorac zidani mlin u Makolama. Majura su bila četiri: kod dvorca, u Radislavu, u Poljčanama i Sp. Jablanama, dominikalnih livada bilo je jedanaest: kod dvorca, u Jelovcu uz cestu, u Šegi, Makolama uz Dravinju, Lukanjoj Vasi i po tri kod Lovrenca i na Keblju, a šuma osam: na Boču, kod Črešnjevca, Laporju, kod Ložnice, Ponevnika, kod Jablana u Rogatcu i na Pohorju. Ljudi iz dvorca smjeli su ribariti u dva mala ribnjaka kraj dvorca i još u spomenutim vodama; loviti su smjeli po cijelom štatemberškom kraju. Na dvorcu se sudilo samo podanicima i još ljudima iz

¹¹ Imovinske procjene 1542 i 1544, III/19, Šda.

Čadramske vasi (Cadermle). Prema starom običaju bilo je još tlaka u radu po dva dana za obitelj, a od druge tlake primao je dvorac 90 forinti.

Turjaški su do sredine 16. vijeka svojatali pravo zaštite nad studeničkim samostanom i na račun toga tražili od svake samostanske podaničke obitelji po 2 kabla ječma i dva novčića. Kod Lovrenca su za štatenberško gospodstvo dokupili od četiri podanika od župnika, prodali djeliće u Razvanju, Spodnjoj Polskavi i Dolu, 1550. posjeda s druge strane Drave i 1553. dva pokrajinsko-kneževska feudna posjeda pod Slatkim bregom.¹²

Godine 1556. prodao je Volk Engelbert Turjaški vlastelinstvo Štatenberg (blizu 576 imovinskih funta) tridesetgodišnjem ugarskom velikašu Francu Tahiju za 25.000 forinti. Kupac je djelomično ostao dužan novac a djelomično ga je pozajmio, i to od velikaša Luke Sekelja 5000 forinti, a od Pavla Bohoriča, imućnog građanina sa Ptujске gore, 400 ugarskih zlatnika (700 forinti) kojemu je prevarom obećao konja.¹³

Franjo Tah i vukao je podrijetlo iz ugarske velikaške obitelji (kraj Tah i s. z. od Budima) koja je stekla posjede i u Slavoniji već u drugoj polovici 15. stoljeća. Njegov otac Ivan Tah i, »bio je protiv volje slavonskog plemstva u godinama 1524—1525. čak hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban«. Godine 1528. prodao je u zajednici s Bernardom Frankopanom u Veneciji čak 400 volova. Bilo mu je 10 godina kada mu je umro otac. Odgojen je u vojničkoj službi, najviše u borbama protiv Turaka. Već rano je postao zapovjednik Sigeta, zatim Kaniže, bio je »vladarev savjetnik« i »majstor carskih konjušara u Ugarskoj«. Zbog vojnih zasluga imao je jak oslonac na habsburškom dvoru te se povezao s najuglednijim velikaškim obiteljima u Hrvatskoj. Po svojoj ženi Jeleni Zrinjskoj već je vrlo mlad postao šurjak Nikole Zrinjskoga. Jelena je Tahiju donijela u miraz bogato vlastelinstvo Božjakovinu, istočno od Zagreba, a njegov je bio i Otok u Međimurju.¹⁴

Franjo Tah i uskoro se pokazao na Štatenbergu i u susjedstvu najkrućim gospodarom i lošim susjedom. Već u svibnju 1557. prispjela je u Grac obavijest da među nemirnim podanicima na Tahijevu gospodstvu vrije.¹⁵ Slovensko-bis-tričkom vlastelinstvu oduzeo je pašnjak u Lukanjoj Vasi. Gospodar toga posjeda dopuštao je bio još za vrijeme Volka Engelberta Turaškog štatenberškim Čreš-njevcanima da iskrče njegovu šumu u Lukanjoj Vasi, da iz toga učine ograđeni pašnjak te da ga uživaju uz odgovarajuću odštetu.¹⁶ Godine 1558. (10. rujna) uputio je nekadašnji veleposjednik Matevž Pijanec iz Makola molbu vladaru. U njoj se čita, da Tah i »naš siromašni seljački puk tako priteže, zatvara i nasilno oduzima imovinu, da sam morao otići i ostaviti sve. Sa ženom i malom djecom otišao sam na posjed u Videž na konjiško vlastelinstvo, gdje već neko

¹² Urbar za gospodstvo Štatenberg 1555, Stvarni odjel 104, Šda. Imovinska knjiga I, 146, Šda. Zemaljsko-kneževski feudalni akti, Štatenberg, Šda.

¹³ Zemaljsko poreske knjige, Tah i, Šda. Gradivo za štatenberški ustanak stvarni odio 63 (Gradivo), 363, 388, Šda. Anton Kaspret, Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela, ČZN 6, 1909 (Kaspret), 73, 74. Bogo Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, 1962 (Grafenauer), 203—204.

¹⁴ Gradivo staleškog arhiva, 281/891, Državni arhiv Slovenije u Ljubljani (DaS); Grafenauer, 203—204, 207.

¹⁵ Grafenauer, Kmečki upori, 382, Šda.

¹⁶ Gradivo, 239—244; Kaspret, 74.

vrijeme živim«. ¹⁷ Obrtnik Štefan Sivak iz Ljubečnoga, kolar Miha Brumec, kovač Urban i Klavž Kopriva iz Makola morali su za njega obavljati besplatno razne poslove. ¹⁸ Slična sudbina prijetila je Mokričanima uz hrvatsku granicu. Ljeti 1558. kupio je Tahī polovicu mokričkoga gospodstva. Drugu polovicu Mokrica kupio je na jesen iste godine Luka Sekelji, ali ju je nakon više od godine dana prodao Ambrožu Gregorijancu. Ovaj je ljeti 1560. otkupio još i Tahijevu polovicu. Mokričanima je odlanulo. ¹⁹ U međuvremenu Tahī je već i drugdje kušao sreću. S jednom od svojih četiriju još neudatih kćeri kušao je »zbog kršćanske gorljivosti« potkopati novu studeničku predstojnicu te se tako domoći veoma unosna studeničkoga samostanskog gospodstva. Ogovarao je predstojnicu kod samog cara, ali bezuspješno, u isto vrijeme mu je obećavao beskamatni zajam od 5000 forinti ukoliko bi mu pomogao u toj stvari. ²⁰ Već poznati Klavž Kopriva morao je 1562. ići u vojničku službu sa dva svoja konja za mnogo godina, te se uz to morao i sam uzdržavati. ²¹

Godine 1564. doznali su podanici da je Tahī kupio protupravno polovicu susedgradsko-stubičkog vlastelinstva. Kao gospodar Susedgrada uzeo je zajam od 100 talira u slovensko-bistričkog građanina i 19 forinti u podanika Gregora Krašiča u Makolama. Početkom 1565. godine počele su iz Hrvatske u Štajersku stizati ugodne novosti koje su podanici s radošću prisluškiivali. Suvlasnici Susedgrada uz pomoć Ambroža Gregorijanca i podanika u siječnju prisvojili su Tahijevu polovicu i prognali njegovu ženu Jelenu s djecom bosu po snijegu za vrijeme dok se Tahī zadržavao u Bratislavi. Kada su u srpnju Tahī i njegov sin Gabrijel sa svojim pristašama opsjedali Susedgrad, Ambrož Gregorijanec je s pomoću svojih seljaka, kojih je bilo oko 3000, porazio napadače. Ali vladar je pružio zaštitu Tahiju i taj se opet ugnijezdio na susedgradsko-stubičkom gospodstvu. Od tog vremena bili su štatemberški i susedgradsko-stubički podanici braća u mucī. Katarina iz Susedgrada morala je ići za služavku u Štatenberg bez nade na redovito primanje plaće. Lovrenc Kopriva iz Makola morao je 1566. ići za tri mjeseca u Kanižu da služi vojsku i to s vlastitim konjem. ²² Dr Janez Steinmüller primio je te godine nalog da započne sudski proces protiv Tahija zbog nasilja nad susjednim studeničkim podanicima. Protupravno je Tahī svojatao i ribolovna prava u Zgornjoj Oplotnici na štetu žičkoga samostana. ²³

Kada je u srpnju 1567. komisija vladareva saslušavala 508 svjedoka u Hrvatskoj u istrazi protiv Tahija te sastavila pače šest i po metara dugi zapisnik, bili su razočarani i štatemberški podanici jer se Tahiju unatoč svemu tomu nije ništa desilo. S novim nadama pratili su bunu susedgradskih i napose stubičkih podanika u vremenu između kolovoza 1567. i siječnja 1568. Tahī je s dopuštenjem zagrebačkih crkvenih vlasti tražio od njih mnogo povećanu crkvenu desetinu. U siječnju 1568. pozvao je svoje strijelce i službenike iz

¹⁷ Meillerevi akti, XX-0-2, *Šda*.

¹⁸ Gradivo, 529a, 550, 560, 567—568, *Šda*.

¹⁹ Falk G a g e r n, Mokric, 1962, 80, 216.

²⁰ Štajerska gospodstva, S 50, *Austrijski državni arhiv u Beču*.

²¹ Gradivo 567—568, *Šda*.

²² Gradivo, 550, 560, 572, *Šda*; Pokrajinsko pravo, 1285/3, *Šda*; Josip A d a m č e k, Seljačka buna 1572, 1969 (Adamček), 79—81.

²³ Akti dvorske komore — kronološki red april 1566, 41, *Šda*; Kaspret, 74.

Štatenberga, te mu je baš s pomoću njih uspjelo zatrti bunu. Snažna posada iz Štatenberga dokazom je da je Tahi već tada bio svjestan mogućnosti seljačke bune. Međutim si je Tahi priuštio nova nasilja. 1567. uznemirivao je Gregorijančeve Mokrice, te se zbog toga morao opravdati u vladara. Svojatao je žička prava na vinsku desetinu u Pečkama i Poljčanama. Osobno je 8. kolovoza 1568. vodio napad na žički dvor u Poljčanama.²⁴ Gregorijančeve je Mokrice bezuspješno pokušao napasti 20. kolovoza iste godine, i to veoma snažnim silama. Do dvorca se približio u kočiji, zatim je zajahao bijela konja, dao nalog da se razvije velika crveno-bijela ratna zastava. Imao je sa sobom kola, topove, 60 konjanika i 30 pješaka. Gregorijanca skoro što nije pogodila velika, kamena topovska kugla. Kako nije mogao savladati dvorac, osvetio se na taj način što se izbjesnio nad svim što mu je došlo pod ruku od pokretne imovine podanika svojih neprijatelja i odvukao savski brod u Jesenicama. Oko toga vukao se sudski spor tri godine.²⁵ Janše Zlodej iz Matanje morao mu je početi dobavljati kože za Štatenberg i Susedgrad, tako isto stanar Luka Lepe iz Kleča besplatno služiti, lončar Filip iz Poljčana besplatno graditi peći po dvorcima.

U godini 1569. po svoj je prilici njegova žena umrla, a ta je godina zbog loše ljetine seljacima ispraznila hambare. Seljaci su Jelenu zadržali u lošoj uspomeni. Andreju Šnajderu na Vrholama oduzela je par volova, kravu i konja u vrijednosti od 25 forinti. Upravitelj Rosnagl morao je kod Gregora Krašiča u Makolama pozajmiti 40 forinti da za nju uzmogne kupiti baršun, a taj novac nije nikada vraćen. Uz to je Jelena plivala u pravom bogatstvu i raskoši i u Štatenberskom dvorcu. Drugu godinu (1570) štatenberški su ljudi dugo pamtili kao skupu godinu. Žitaricama su se trostruko digle cijene. Odnosi između podanika i Tahija zaoštrili su se do krajnosti. Gabrijel »je jednoga dana jednostavno potegao goli mač, sjekao njime seljaka po licu i izbio mu oči«, i tako je Pavel Jurković iz Županje Vasi postao slijep, po svoj prilici 1571. Isti Gabrijel mačem je ubio nekog studeničkog podanika. Na sam Uskrs 1571. mučio je Lovrenca Koprivu.²⁶

U krajnoj nuždi štatenberški su se ljudi žalili posebnoj komisiji koja bi trebala srediti sukob između njih i Tahija. Zapisnik komisije nije se sačuvao. Iz obnovljenih pismenih žalbi iz godine 1576. možemo razviditi što se sve zbivalo oko Štatenberga od 1571. Na osnovu Kaspretove i Popelkove rasprave o tome je Bogo Grafenauer ovako napisao: »I tu je od podanika za koje je saznao da su u gradu prodali stoku, žito ili vino, pozajmio novac (u nekoliko slučajeva dapače i preko 100 forinti). Ako bi se usudili tražiti da im novac vrati, poderao im je potvrdu o dugovanju, dao ih zatvoriti i kazniti batinjanjem. Podanicima je kao tlaku naređivao da moraju na gradski trg u Ptuj ili Celje dovoziti i njegovu vlastitu robu. Ali morali su mu platiti po cijeni koju je on odredio i koja je u svakom slučaju bila viša od najviše cijene određene na gradskome trgu. Na taj su način morali robu prodavati uz vlastiti gubitak. Ukoliko nisu htjeli preuzimati takve zadatke, morali su opet u tamnicu. U gradu su morali uzimati za njega različitu skupocjenu robu na dug koji nije nikada namirio. Taj je dug morao namiriti podanik koji je preuzeo robu, ili je sam trgovac snosio štetu. Na isti je način silio seljake pa su od njega

²⁴ Građa staleškog arhiva, 285/755—758, *DaS*; Kaspret, 74—75; Adamček, 82, 92.

²⁵ Građa staleškog arhiva, 285/931—964; 286/83, *DaS*.

²⁶ Gradivo, 547, 550, 553, 569, *Šda*; Kaspret, 84—86; Grafenauer, 214.

morali kupovati loše vino pod dobro. Podanike je prisiljavao da po nekoliko puta naplate nasljednu zakupninu. Nekima je oduzeo seljačko gospodarstvo, a na to je prisilio drugog da naplati »primščinu« (novac za primanje imanja). Jednako je postupao s vinogradima. Nasilno je seljacima oduzimao stoku i druge stvari — pogotovu prilikom rada za voznu tlaku, kada im je često životinju uništio, bilo to zbog same objesti ili prilikom smrti gospodara na gospodarstvu. Pravo suđenja svojim podanicima, koje je imao kao svi vlastelini, upotrebljavao je samo kao sredstvo za iscjedivanje novca od seljaka, bilo da im je određivao globe, ili su se tako otkupljivali iz tamnice, kamo ih je samovoljno zatvorio (pojedinci su mu morali platiti, da bi ih oslobodio, i preko 50 zlatnika). Njegov sin Gabrijel, npr., dao je Lovrenca Koprivu iz Makola, pošto ga je ranio sabljom, privezati nogom za vrat, neko vrijeme vući po zemlji, a kada se oslobodio, grozio se seljacima da će njihovom krvi još i ruke prati. Na osnovi pregleda izvornih žalbi, još bih nešto o tome napisao. Žalile su se pače 54 osobe — mnogi iz »trgovišta« Makole — i tražili oko 3000 forinti odštete. Molbe im je napisao nepoznati pisar, samo je zidar Gašper Brumec iz Vrhloge znao koristiti pero. U žalbi kao prisiljivači spominju se i Tahijevi dvorski upravitelji, a to su bili Rotfux, Peter Ilikovič, Marko, Martin Rosnagl (prije 1570), Martin Slače (1570) i Gregor Divjak (1572). U žalbama se često spominju tadašnje cijene, tako za konja oko 14 forinti, za kravu 4 forinta, za vola 6 forinti, za ovcu 45 krajcara (forinta se dijelila na 60 krajcara). Dvorskoj je služavci bilo obećano godišnje 5 forinti.²⁷ Žalbe podanika ništa nisu pomogle. Moralo se misliti još samo na silu. Stubički su seljaci o Božiću 1571. napali Tahijeve skupljače novca, jednoga su pak i ubili. Nakanili su doskora potjerati Tahijevece i priznati vladara za svoga zemljišnog gospodara. Oko 20. travnja 1572. buknula je prva susedgradska buna. Pobunjenici nisu uspjeli osvojiti dvorac pak su sredinom svibnja prekinuli borbe.²⁸ Sve te činjenice ulijevale su hrabrost štatemberškim seljacima. Mnogo su očekivali i od sudskog procesa protiv Tahija. Kako nam je poznato, dio štatemberškog posjeda bio je vladarev feud. Tah i to nije htio priznati otkako je kupio posjed, a nije ni ispunjavao odnosne obaveze. Čak nije godinama predavao od seljaka redovito ubrani porez koji je dosljedno naređivao da se ubire uza sve druge teške obaveze. Njegovo štatemberško poresko dugovanje naraslo je na 6860 forinti. Dr Janez Linmayer vodio je odlučno dugotrajan proces protiv Tahija još u svibnju 1572. tako da se u podanika budila nada da će vladar Štatenberg oduzeti okrutniku te da će tako oni postati neposredni podanici vladara. Govorilo se da Tah i ipak nije pravno jedini pravi vlasnik gospodstva kao što nije bio ni Susedgrada i Stubice.²⁹

Pod kraj svibnja 1572. ponovili su borbe susedgradsko-stubički podanici; ipak učvršćenom Susedgradu nisu mogli doskočiti. Ali su 7. srpnja spriječili Gabrijela da pojača posadu dvorca.³⁰ Veći su uspjeh, svakako u savezu s Hrvatima, imali slovenski Tahijevi seljaci. Još 30. svibnja 1572. morao je slovensko-bistrički trgovac Andrej Kramer dati Tahijevom upravitelju Gregoru Divjaku

²⁷ Gradivo, 527—574, *Šda*; Kasporet, 75—78; Fritz Popelka, Franz Tahy. Schlossherr auf Stattemberg, Südsteiermark, 1925 (Popelka), 102—115; Grafenauer, 212—214.

²⁸ Adamček, 93—95.

²⁹ Gradivo, 432—433, *Šda*; Akti dvorske komore — kronološki red 177 a/14, *Šda*.

³⁰ Gradivo, 532, *Šda*; Adamček, 96.

na dug 3 funte mirisnog sapuna za 1 forintu, pola funte papra za pola forinte, za pola forinte šibica i voska za svijeću za 1 funtu 20 krajcara (ukupna vrijednost, vrijednost pola vola). Duskora, svakako u prvoj trećini lipnja, pobunili su se podanici te pod vodstvom Poljčanina Antuna, Štefanova sina, osvojili Štatenberg, čini se bez borbe. Hrvatski su staleži znali 18. siječnja 1573. da se to dogodilo na lukav način; Tahijevi sinovi javili su vladaru 20. studenoga 1576. da su ocu »zlobni seljaci istrgnuli Štatenberg«, dok su sami podanici još dugo pamtili da je »jedan između Tahijevih protivnika, kojemu su bili nepošteno i protivno svakoj pravdi i pravu oteli imovinu i gospodarstvo, uzeo dvorac«. Odmah iza toga, vladar je tamo poslao svog »vicedoma« iz Celja s vojnicima, a seljaci su im predali dvorac, koji su prije toga dobro pregledali, a ostavili skoro sve nedirnutu. Vicedom je sastavio inventarski popis, zatvorio tri riznice i predao dvorac s posadom od 10 ljudi na upravljanje Lovrencu Prokknu. Na majuru u Sp. Jablanima na molbu starješine stari je pristav i dalje obavljao svoju službu.³¹ U međuvremenu u Hrvatskoj su buntovnici prestali bezuspješno opsjedati Susjedgrad, a 21. lipnja su osvojili stubički dvorac. Tahijeva sina Stjepana i njegove tri sestre prisilili su gladovanjem da napuste dvorac. Na vladarev su se nalog nato smirili podanici i sada je počela raditi vladareva komisija.³²

U noći između 27. i 28. siječnja 1573. počela je hrvatsko-slovenska seljačka buna. Štatenberg je u to vrijeme bio u rukama vladara iako se Tahij još od srpnja 1572. trudio da ovdje obnovi svoju vlast. Zbog bolesti Tahija trebao je njegove interese kod vladara zastupati Mihael Močengrad, nama već poznati njegov vjerovnik. Pobjegli i prognani seljaci počeli su se vraćati na gospodarstva. Štatenbergom je uz prisutnost posade upravljao Jurij Prokkn. On se u buntovnom okolišu nije osjećao dobro, a nije mu ni uspelo da ubere urbarijalne obaveze. Pod kraj 1572. svojevóljno je napustio službeno mjesto. Još prije početka Gupčeve bune na njegovo mjesto postavili su privremeno Tomaža Jakobera koji je već bio upravitelj Štatenberga za vrijeme Volka Engelberta Turjaškoga (1555).³³ Početni rad novog upravitelja bio je veoma težak. Još iz prijašnjih vremena nije bio u ljudi u dobroj uspomeni, a oči štatenbergovaca bile su okrenute ka hrvatsko-slovenskoj granici, ka vojsci Ilije Gregurića. Kod kuće su mogli ići u akciju samo tako da napadnu vladarev dvorac, prema tome, bile su im ruke vezane. Od vijesti o seljačkim porazima najteže ih je pogodila vijest o borbi u Krškome 5. veljače; tu je bio zapovjednik Nikola Kupinič, nekadanji upravitelj Tahijev na Štatenbergu. Vlasti su se bojale da će tim Kupiničevim primjerom ići i već spomenuti građanin iz Slovenske Bistrice Martin Rosnagl, prijašnji štatenberški upravitelj, zato su izdale točne upute za njegovu aretaciju.³⁴ Kraj između Maribora i Ptuja bio je zreo za bunu.

Nakon ugušene bune četrdesetosmogodišnji Tahij, a po njegovoj smrti sinovi Gabrijel, Štefan, Mihael i Janez borili su se za obnovu vlasti na Štatenbergu.

³¹ Grafenauer, Kmečki upori, 379, *Šda*.

³² Gradivo, 29—30, 96—100, 173—191, 331, 442—443, *Šda*; Adamček, 96—105.

³³ Grafenauer, Kmečki upori 379, *Šda*; Akti dvorske komore — kronološki red, 23. IV. 1572, *Šda*; Gradivo, 424—439, *Šda*; Kaspert, 75; Grafenauer, 240.

³⁴ Franz K r o n e s, Aktenmäßige Beiträge zur Geschichte des windischen Bauernaufstandes v. J. 1573, *BKSGQ V*, 1868, 29—30. Josip Adamček — Ivica Filipović — Mate Križman, Nova građa o seljačkoj buni 1573, *Arhivski vjesnik X—XII*, 1968—1969, 32.

Podanici su morali sve to više shvaćati da je povjerenje u vladara varljivo, da će se ipak morati pokoriti strašnome Gabrijeleu. Njihove tužbe 1573. u Celju i 1576, kada je nemir zahvatio Slovensku Bistricu, u Graz, nisu bile od velike koristi, kao ni njihova molba vladaru 1579. Jakober je do svibnja 1573. vodio još uvijek upravničke poslove umjesto Prokna, no 14. svibnja počelo je njegovo redovito službovanje. Podređen je bio celjskom vicedomu, a ovaj vladaru. To je stanje ozakonio dvorski sud prije 20. veljače 1575. ovako: »Kako je Franc Tahī nekršćanski postupao s podređenim seljacima, prouzrokovao njihovu bunu i kršio pokrajinske zakone, i kako je zakasnio s molbom za dodjelu feuda, izgubio je štatemberško gospodstvo.« Tahijevi sinovi su s pomoću najviših zaštitnika u godinu dana postigli u vladara to da je 26. veljače 1576. odlučio da im vrati gospodstvo, ali ga moraju odmah prodati, te namiriti zaostale poreze i dugove, osobito Sekeljevīm nasljednicima, za usmrćenog podanika u studeničkom samostanu, te oko 1854 forinti slijepcu, platiti globu od 2000 dukata (3500 forinti) vladaru i staležima, troškove oko smirivanja bune. Između 14. travnja i 17. svibnja 1579. došlo je, najviše zbog službe Tahijevaca u Vojnoj krajini koju je baš bio preuzeo vladar, do nove odluke kojom su Tahiji smjeli vraćeno vlastelinstvo preuzeti i zadržati.³⁵

Anton Aškerc je o tom pjevao: »Hudičeva je to pravica, kar knežja piše nam desnica!«

Do tog vremena je vlastelinstvom još uvijek upravljao Jakober. Prvi izvještaj o tom upravljanju poslao je u Celje tek 18. studenoga 1574. Dominikalni vinogradi i ribnjaci su opustjeli, ribolovna prava dao je u najam, a na Pohorju je predao seoskom starješini i sudske i prihode od desetine. Odmah nakon primitka tog izvještaja celjski je vicedom pogledao Štatenberg. Našao je da zgrade propadaju, da služinčad nije isplaćivana, da se vjerovnici javljaju sa svih strana, da upravitelj nije namirio poreze, da starješine traže od starine važeća olakšanja, da podanici koji su se vratili traže otpis obaveza za godinu dana i da su seljaci općenito zli i nepokorni«. Na njegov ukor sastavio je Jakober podrobni izvještaj o svom jednogodišnjem poslovanju (14. svibnja 1573—13. svibnja 1574). U novcu je primio oko 1873, a izdao 747 forinti. U taj se novac ubraja i dobit od prodane stoke (113), prodana žita (115), prodana vina (119) kao i tražbina od podanika za godinu 1572. (oko 70 forinti), među izdacima navode se i troškovi za desetočlansku vojničku posadu (342 forinta) kao i plaća upravitelju (60 forinti). Vina je primio 1196 vjedara, ovsa 722 dvorskih četvrti (po 80 litara), pšenice 366, raži 284,5, mješavine iz mlinova 27, prosa 73, heljde 23, ječma 9, boba 1 gracku četvrt, 1017 komada živadi, 2625 jaja, 538 sireva, 1975 povjesma (5 povjesma = 1 grumen) prediva, 28 tovara drva, te još neke sitnice. Ječam je u cijelosti s dominikalnih njiva, prosa jednu trećinu, heljde četiri petine. Ubrao je dužna podavanja za godinu 1572, tek pokoji su mu ostali dužni za godinu 1573. Ostalo mu je 645 vjedara vina, 608 četvrtina ovsa, 192,5 pšenice, 102 raži, 35,5 prosa, 5,5 heljde i 4,5 grackih četvrti ječma, sve ostalo je predao, upotrijebio ili prodao. Za sjetvu na dominikalnim njivama upotrijebilo se 79 mjerica raži, 42 pšenice, 8 heljde, 3,5 prosa i tri mjerice ječma, a u prodaju je išlo 150 vedara vina, 112 mjerica pšenice i raži. Iz staja u Štatenbergu i Sp. Jablanom preuzeo je 1 konja, 8 volova, 12 bikova, 28 krava,

³⁵ Gradivo, 452—479, 527, *Šda*; Kaspert, 88—108; Popelka, 112; Adamček, 80.

18 teladi, 17 ovaca, 19 koza, 26 svinja, 7 magaraca, 27 gusaka, 9 purana i 50 pauna. Od toga je prodao 1 konja, 2 vola, 1 bika, 14 krava, 5 ovaca, 8 koza, 16 gusaka i 34 pauna. Utrošili su 2 vola, kravu, 7 teladi, 6 ovaca, 11 svinja, a navodno su poginula 3 telića, 2 krave, 5 svinja, bik, 2 magarca i 2 kozlića. Purane i nekoliko paunova pobili su podanici, vukovi, lisice i psi. Priraštaj u staji nije dostigao prodaju, potrošnju i gubitak. Točne izvještaje sastavio je i za nekoliko slijedećih poslovnih godina, a jedne je godine primio između ostaloga oko 35 forinti na račun pristojbi za umrlog, pristojbe za preuzimanje kupovnog prava i odlaska podanika. Izdaci za vojnike bitno su se smanjili jer ih je ostalo u dvorcu tek četvero. Prilikom mlačenja 1575. uočilo se da se dobilo ječma od mjerice 4,5 mjerice sjetve; od 35,5 mjerice prosa 76,5; od 5,5 mjerica heljde čak 66 mjerica, dok je kod slijedeće mlatve bilo:

	sjetva (mjerice)	prirod
raž	78,5	226
pšenica	24	62
heljda	15	64
proso	8	64
ječam	3	5

Odnosi između upravitelja i podanika bili su krajnje napeti, podanici su ostajali opet prilično dužni, moralo se snažno zasjeći u šumsko gospodarstvo, vladaru su stizale žalbe od podanika zbog Jakoberova nasilja.

Kada je pala vladareva odluka da vrati Tahijevima Štatenberg, poslao je u Štatenberg komisiju koja je trebala pripremiti sve potrebno za preuzimanje. Glavni je posao obavila tako što je sastavila točan popis pokretnina, kojima je potvrđen negdašnji Tahijev izvještaj da je Štatenberg njegova sigurna riznica. Kaspret je sazeo sadržaj popisa koji je obuhvaćao deset listova i napisao »da je oprema skupocjenija i divnija od mnoge u kneževskim palačama«. U maloj sobi vlastele bio je pisači stol, blagajna, škrinje, ormari i ormarići puni pisama i listina. U velikoj dvorani bile su stijene pokrivene turskim prostiračima; tu je bilo još i 12 kreveta, jedan s »neбом« i mnogo škrinja i stolova i dr. U ženskoj sobi bili su: jahaća oprema, sedla, mačevi srebrom okovani, uzde sa zlatnom žvalom, oklop i prsluci, jahaće hlače od baršuna, suknje s porubom od tafta, jahaće kapice i rukavice za gospođe i gospodu. U drugim sobama bili su duge haljine za gospođe, postelje i odijela za lakeje koji su bili u pratnji gospode. Na dugom hodniku bilo je poredano 12 škrinja u kojima se nalazila raznolika roba kao: dragocjeni baršunasti odjevni predmeti za ženske, haljine od svile, damasta, atlasa, tafta opšivena zlatom i srebrom, raznovrsnih oblika i boja; samo jedna haljina iz srebrno-bijelog atlasa s ušivenim zlatnim ružama cijenila se 50 forinti; dalje, razni predmeti od zlata i srebra, ukrasni predmeti i dragocjenosti, biseri i nakit, između ostalog džepni satovi, srebrni konjići, vijenci od bisera, nojevo jaje okovano u srebro i presvučeno zlatom (60 forinti). Na stotine je bilo običnih i finih plahti, pokrivača, stolnjaka, ručnika i prtica. Može se reći da se krasota opreme u Štatenberškom dvorcu mogla mjeriti

s krasotama turskih palača i ljupkošću talijanskih oprema pokućstva. Cijena svega pokretnog bila je 2442 for., 7 š., 8 p. (2442 forinte, 7 šilinga i 8 novčića).³⁶

Krajem svibnja 1579. prestala je vladareva uprava štatemberškog vlastelinstva i zagospodovali su Gabrijel, Štefan i malodobni Janez Tahi. Ovaj je umro između 1586, dok je četvrti brat nestao u turskom zarobljeništvu već 1578. Tahijevi se nisu mogli sasvim osloboditi starih običaja. Dugove su nerado i sa zakašnjenjem vraćali, dok su međutim posuđivali novac u građana i susjednih zemljišnih vlastelina, a da novac nisu vraćali bez suda. Nisu se oslobodili financijskih teškoća ni prodajom Susedgrada i Stubice 1584. te zalogom Keblja konjičkom vlastelinstvu. I dalje su se redala nasilja nad susjednim podanicima, uskraćivala su se prava studeničkom samostanu te su se dugo tužakali sa žičkim samostanom. Gabrijel je zahtijevao od vlastitih podanika, a protiv starih običaja, veće tlake, a to mu je i uspjelo postići uz vladarevu pomoć. Obnovio je stari proces uključivanja rustikalnih zemljišta u dominikalne. Slijepcu nije platio određenu odštetu, već mu je umjesto toga prijetio štapom. Uza sve to bio je na dvoru zbog svojih zasluga u borbama protiv Turaka dobro cijenjen. Brisali su mu kaznu od 2000 dukata te snizili stare poreske dugove za oko 1835 forinti. Umro je razmjerno mlad kao protestant između 1588. i 1590, te ostavio udovicu Anu Turjašku.³⁷

Štefan Tahi bio je vlasnik štatemberškog dvorca još kratko vrijeme. Prvoga travnja 1592. prodao ga je kao imovinu 586 funti Karlu Teufenbachu. Taj ga je nakon četiri godine prepisao na brata Offa. Tek 1622. to je imanje prešlo u ruke Tribniku, a zatim na Tattenbache. Štefan Tahi mogao se tek kratko vrijeme zanimati za sudbinu nekada njegova Štatemberga. Već 1593. pao je u boju protiv Turaka kod Siska.³⁸ I tako je došao kraj tahovanju u Sloveniji.

Z u s a m m e n f a s s u n g

STATTEMBERG UND DER BAUERNAUFSTAND

Das im Jahre 1241 erstmalig erwähntes Schloss Stattemberg wurde als Festung gegen die ungarischen Machthaber jenseits der Haloze (Kollos) im 12. Jahrhundert erbaut. Seine mittelalterlichen Besitzer, soweit bekannt, waren die Herren von Rogatec, Viltuš, Devin, Wallsee und Celje. Im Jahre 1456 wurde die Herrschaft Stattemberg vom Kaiser erworben, jedoch schon im Jahre 1458 den Prueschenk verkauft. Die Herrschaft wurde von ihnen bedeutend vergrößert und 1490 auch im Urbar beschrieben. Der anfängliche Kern des Herrschafts-

³⁶ Gradivo, 217—218, 295—305, 321—344, 379, 434—439, 446, 452—484, *Šda*; Kasporet, 87.

³⁷ Gradivo, 216—218, 425—428, 422—433, *Šda*; Pokrajinsko pravo, 1285/3, *Šda*; Štatemberški arhiv II, *Šda*; I. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant I, 1875, 323; Kasporet, 99, 108; Adamček, 110.

³⁸ Zemeljsko-kneževski feudalni akti, Štatenberg, Teufenbach, *Šda*; Imovinske najave, 92/1743, 93/1766, *Šda*; Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, 1912, 787.

besitzes umfasste 450 Untertanenfamilien in 77 Siedlungen rings um die Burg, sowie kleinere geschlossene Einheiten bei Jablane, Šmarje und auf dem Kebelj. Die drückendste Leistung der Untertanen war die Ablieferung von Getreide, die jedoch nur beiläufig eine Hälfte der Untertanenfamilien belastete. Auf dem Lande lebten auch ziemlich viele Gewerbetreibende.

Im Jahre 1502 ging die Herrschaft in den Besitz der Auersperger über. Sie vergrößerten den dominikalen Besitz auf Kosten der Untertanen und ersetzten die in den Kriegen umgekommen oder verschleppten Einheimischen mit anderen Siedlern, insbesondere mit Kroaten. Die Herrschaft umfasste 7% Keuschlerfamilien, 24% grössere und im übrigen mittlere Bauernfamilien. Jede fünfte Untertanenfamilie hatte einen Knecht oder eine Magd. Sehr gering war die Zahl von Freileuten, die als Untersassen lebten. Die Hauptbetätigung war der Ackerbau, mit einer stark entwickelten Viehzucht, weitgehend auch der Weinbau sowie verschiedene Gewerbe.

Im Jahre 1556 wurde die Herrschaft (nahezu 576 Gültpfund) von Franz Tahy gekauft, der sich aber nicht in den Besitz von Studenice und Mokrice setzen konnte. Gewalttätig wie er war, gab er sofort Anlass zu Bauernunruhen und Aufständen. Es kam zu Bündnissen zwischen den slowenischen und den kroatischen Untertanen Tahy's die schon seit 1558 nachweisbar sind. Da die Bauern mit ihren Beschwerden nichts erreichten, beschlossen die der Herrschaft Stattenberg unterstellten Untertanen Tahy und seine Leute zu vertreiben und unmittelbare Untertanen des Landesfürsten zu werden. Im Frühjahr 1572 schlossen sie mit den Kroaten einen Bauernbund und bemächtigten sich so in den ersten zehn Tagen des Monats Juni unter der Führung des Untertanen Anton aus Poljčane des Schlosses und übergaben es dem Landesfürsten. Am Aufstand des Bauernführers Gubec beteiligten sie sich nicht, da sie sich sonst gegen den Landesfürsten selbst auflehnen müssten. Nikola Kupinić, Anführer des Bauernheeres bei Krško, war einst Tahy's Pfleger in Stattenberg, ebenso Martin Rosnagl aus Slovenska Bistrica, den die Behörden während des Feldzuges des Bauernführers Gregorič verhaften wollten.

In den Jahren 1572 bis 1579 standen die Herrschaft Stattenberg und ihre Untertanen unter der Verwaltung des Landesfürsten, danach übernahmen die Herrschaft — wohl wegen ihrer Verdienste im Kriege gegen die Türken — wieder die Tahy und blieben hier bis 1592, als sie Stattenberg an die Teufelbach verkauften, von denen die Herrschaft an die Treibenegg und von ihnen an die Tattenbach übergang.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

5

U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske
seljačke bune

Z A G R E B

1 9 7 3

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi V

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Institut za hrvatsku povijest

Za izdavača

Prof. dr Ljubo Boban

Prijevod

Benjamin Tolić, Miljen Šamšalović (njemački), dr Vlasta Vince (slovenski)
dr Geno Senečić (slovački)

Lektori

Stjepan Damjanović, Jasna Penzar

Korektor

Branko Erdeljac

Za sadržaj priloga odgovara autor